

“НІТКА ЧАСУ ЛЁС ПРАДЗЕ”: МЕТАФАРЫ ТЭМПАРАЛЬНАГА
ХАРАКТАРУ

У метафары знайшла сваё выразнае выяўленне філасофская катэгорыя часу, якая адлюстроўвае працягласць існавання ўсіх з'яў рэчаіснасці, паслядоўнасць змен іх станаў. Метафары-кросны, прабіўшыся праз тоўшчу часу і расквітнеўшы на “далонях вякоў”, ткуць “мярэжу тысячагоддзяў”, злучаючы ў адзінае цэлае ніці сённяшняга, учарашняга і заўтрашняга дня.

Характар і асаблівасці метафар часавага тыпу залежаць ад таго, які аспект шырокай тэмпаральнай палітры актуалізуецца ў працэсе метафарызацыі. Сам час і эпоха, калі жыве чалавек, знаходзіць рознае выяўленне ў творах мастацкай літаратуры. Таму само слова *час* ужываецца ў самых нетрадыцыйных і нечаканых кантэкстах і акружэннях (*воўну часу, жорны часу, нітка часу, затокі часу, градабой. часу, абалонь часу, нож часу, крыгі часу, бераг часу, шалі часу, грэбень часу*).

У мастацкай літаратуры час, як правіла, характарызуецца анімістычнай накіраванасцю, адлюстраваннем пэўных перыядаў жыцця чалавека. (звычайна, дзён, гадоў), якія суадносяцца з *пялёсткамі, лісцікамі, з плытамі, вёрстамі, выраямі, вёснамі, летамі*. Рознае бачанне пэўных перыядаў і эпох, іх індывідуальнае ўспрыняцце і аўтарская інтэрпрэтацыя назіраюцца ў метафарызаваных кантэкстах з апорнымі часавымі кампанентамі *дзень, год, век, стагоддзе, эпоха, тысячагоддзе*.

Тэмпаральныя метафары выражаюць рух і развіццё як універсальныя характарыстыкі асноў быцця. Пры гэтым развіццё характарызуецца пэўным парадкам, паслядоўнасцю і накіравана ад мінулага да будучага. У гэтым няспынным і зменлівым руху вылучаюцца некалькі часавых цыклаў, звязаных звязаных з пачаткам развіцця, пэўным парадкам і паслядоўнасцю станаў (змен) і, нарэшце, завершанасцю існавання: *раніца жыцця, золак стагоддзя, атожылак кахання, арбіта лета, экватар дзён, н'едэстал год, папялішча надзей, дым мінулага, сетка пражытых гадоў, пергамент дзён, далягляд вякоў*.

Абалонь часу. *Ах, як іх [гады] сіла злая шкуматала, рвучы жывога часу абалонь.* (М. Дукса)

Агрызкі мінулага. *Дашчэнт змецены мінулага агрызкі.* (М. Чарот)

Арбіта ‘пik, вяршыня якой-небудзь пары года’. *Даспяваюць на арбіце лета Пухкія планеты дзьмухаўцоў.* (В. Зуёнак) *Узлятае на арбіту лістанад. Парашуцікамі апускаюцца на зямлю лісцікі.* (У. Ліпскі)

Атожылак ‘зародак, пачатак праяўлення пачуцця’. *Усё гэта няпраўда і выдуманая ёй байка: каханне, яе каханне да яго, хоць і кволае, здранцвелае, а ўсё ж спрабуе даць атожылак, каб выжыць.* (У. Клімовіч)

Бездань стагоддзяў. *Лепш нырну я ў бездань стагоддзяў, Калі прашчур мой будучы скальдам Шаткаваў крыжакоў пад Грунвальдам.* (М. Танк)

Вал часу. *Хтось пад гару ідзе, дзе зоркі, кагосьці з той жа самай горкі, бы зліжа, змые часу вал...* (Р. Баравікова)

Валаконцы гадоў. *Паткаліся густа гадоў валаконцы...* (У. Паўлаў)

Верацяно гадоў. *Пытанні ўе і ўе, няўцягнныя па часе, гадоў верацяно.* (Р. Барадулін)

Вогнішча гадоў. *Сыноўня дарога, Якая пачалася ля парога, Губляецца у вогнішчы гадоў.* (А. Сербантовіч)

Воўна часу. *І прала роспач воўну часу, счасаную на ваўначосцы гняўлівасці ды неціхоця. І ткала роспач коўдру часу.* (Р. Барадулін)

Вывадак дзён. *Дзён разгубленых вывадак Твар абдыхвае пысамі.* (В. Стрыжак)

Вырай ‘год жыцця чалавека’. *Сорак выраяў сэрца спазнала, а прытулак знайшло назаўжды на гары, дзе не чутна вакзалаў — чуцен подых дняпроўскай вады.* (В. Ярац)

Вярста ‘пэўны перыяд (часцей год) чалавечага жыцця’. *Я вёрстаў адтупаў многа — ажно пяцьдзесят чатыры.* (С. Давідовіч) *Незаўважна мы старэем самі У палоне шумных гарадоў. І гудуць бяссоннымі начамі Вёрсты закалыханых гадоў.* (Х. Чэрня) *І абрынецца гнеў Гасподні ля апошняй тваёй вярсты.* (Р. Барадулін)

Вясна ‘год чалавечага жыцця’. *Дзень добры, шчасце гулкае, Дзе сорак вёсен звонкіх, сорак год!* (К. Кірэнка) *Адлятаюць мае вёсны, асыпаюць пялёсткі, а я не заўважаю.* (В. Вярба) *Трыццаць вёснаў за спіной, А ці ўсе спакойныя?* (Я. Янішчыц) *Прывяду цябе за вёску, у бярэзнік малады, у свае былыя вёсны, у далёкія гады.* (К. Камейша)

Вятры эпохі (стагоддзя). *На скразных вятрах эпохі Я не пасынкам жыву.* (А. Пісьмянкоў) *Гудуць стагоддзя новага вятры, І на мільён праблем няма адказу.* (З. Марозаў)

Галкі дзён. *Прашумелі галкі дзён юначых — болей стала ў сэрцы цішыні.* (В. Гардзей)

Градабой часу ‘цяжкія жыццёвыя выпрабаванні’. *Прыму сустрэчна ветру хвалі, крутога часу градабой.* (В. Вярба)

Груд гадоў. *Я рада, што праз груд гадоў Не развучылася смяцца.* (Я. Янішчыц)

Грунт стагоддзяў. *З грунту стагоддзяў халоднае века Некалі мы прыадчынім яшчэ.* (К. Камейша)

Грыва гадоў. *Развітальныя ветры ўчапіліся ў грыву хутканогім гадам.* (У. Паўлаў) *Любоў мая, ты скрыпка, і цымбалы, І шаргункі — над грывамі гадоў.* (Я. Янішчыц)

Грым гадоў. *Загаворыць Паўлюк Баграм, І — гадоў асыпаецца грым.* (С. Гаўрусёў)

Грэбень часу. *Як мала... Часу жорсткі грэбень прычэсвае узбітыя віхры.* (А. Емяльянаў)

Далоні вякоў. *Не астыць беларускаму сэрцу На каменных далонях вякоў!* (А. Жамойцін)

Досвітак ‘першае праяўленне, пачатак якога-небудзь часу, перыяду, эпохі’. *Радзіма ў рамане — шырокае абагульненне і разам з тым — зусім канкрэтнае паняцце, раскрытае праз успаміны дзяцінства і першага досвітку юнацтва.* (У. Юрэвіч) *Артыкул У. Казбярука “На досвітку Адраджэння” прысвечаны пісьменніку, дзеячу культуры, этнографу, публіцысту, перакладчыку Аляксандру Ельскаму.* (В. Старычонок)

Дым мінулага. *Мы на шырокім жыццёвым паўстанку, Нас не аслепіць мінулага дым!* (П. Трус)

Жорны. *Час падлічвае рахункі, мелюць часу жорны.* (Н. Мацяш) *Жыцця ўсё менш У гулкіх жорнах часу, І дні пясчынкі ссыпаюцца на дно.* (С. Сяргей) *Я з табою ўсё перавякую, Што нам ні намелюць жорны дзён.* (Н. Мацяш) *Круцілі ў дзве рукі стагоддзяў жорны.* (В. Макарэвіч) *Як зварухнуць мне гісторыі жорны? — Як на драбнейшае сіл не стане.* (С. Сокалаў-Воюш)

Затокі часу. *Былое, мінулае. З гадоў былых, з цвілых затокаў часу ледзь-ледзь жывыя выплываем мы...* (А. Каско)

Званы гадоў. *Гудуць, гудуць удзень і уначы Званы гадоў. Над вамі. Нада мной.* (Г. Каржанеўская)

Злом ‘канец, завяршэнне чаго-небудзь’. *Асядаў на злome дня за вёскай Жніўнем далягляд іржыста-колкі.* (В. Зуёнак) *Колас тварыў на злome гістарычных эпох.* (І. Навуменка) *І на сумежнасці гадоў, а мо ў жыцця на самым злome, душу гнятуць былых снягоў і чысціня, і пакрыёмасць.* (А. Каско)

Золак ‘першае праяўленне, прымета якога-небудзь часу, перыяду’. *Наступіў доўгачаканы няветлівы золак Новага года.* (А. Александровіч) *На золаку ХХ стагоддзя, калі Расію ўскалыхнулі хвалі першай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі, на Беларусі цвёрда і ўпэўнена, паэтычна натхнёна загучаў голас Цёткі.* (В. Старычонок) *Каму жыцця бліснуў ледзь золак, А мне ўжо вечаровы дым.* (П. Броўка)

Іржа гадоў. *Насустрач песням-снам туга мая расце. Ірвуся праз іржу гадоў ланцужназвонкіх.* (В. Таўлай)

Каламуць часу. *Прыслухайся Праз часу каламуць, Як за сталом гамонка ўпарта тчэцца.* (В. Макарэвіч)

Карусель гадоў. *Ад панядзелка да панядзелка Розных памераў — яны [гадзіннікі] пакрысе 3 году ў год на разважлівы стрэлках Круцяць бясконцых гадоў карусель.* (А. Сербантовіч)

Кілім дзён. *І зразумееш раптам, дзён кілім паспешліваасцю вечнаю прашыты.* (А. Емяльянаў)

Клін гадоў. *Дні і ночы мінаюць. Клін гадоў нада мной.* (В. Гардзей)

Кросны вёсен. *Ані зыку. Толькі ў лёгкіх кронах Кросны вёсен сцішана рыпяць.* (Я. Янішчыц)

Крыгі часу. *Яго сэрца крыгі часу не сатруць.* (М. Танк)

Лакаматыў гадоў. *Лакаматыў гадоў маіх стракатых Вязе мяне на станцыю надзей.* (Т. Ляшонак)

Лісце гадоў. *І чалавек датуль, пакуль жыве, упарта сам сябе перарабляе, лісце гадоў зграбае аграблямі.* (Р. Барадулін) *Скавыш няўмольнасці саскубвае лісце гадоў.* (Р. Барадулін)

Лямец дзён. *Разглядваеш паныла лямец дзён, ...змарнаваных на тло бясконцых вымаганняў быту.* (Н. Мацяш)

Мярэжа тысячагоддзяў. *У памяці свае правы на час, Яна не ведае ні мер, ні межы І рамантуе рваную мярэжу Тысячагоддзяў — толькі дзеля нас.* (Т. Бондар)

Накат гадоў. *Памяць чалавечая снарадам Разбівае ўшчэнт накат гадоў.* (С. Законнікаў)

Нітка часу. *Нітка часу лёс прадзе, не зважаючы на Бога.* (А. Масарэнка) *Маё сэрца яшчэ не астыла... Покуль нітку жыццё дапрадзе, ашых дзён бурапенная сіла Не дае яму стыць, халадзец.* (Я. Золак)

Нож часу. *Атожылак — я, што надзея трымае: Ад вёскі нож часу адрэзаў мяне.* (А. Камароўскі)

П'едэстал год 'вышыня, вопыт ад пражытых гадоў'. *І з п'едэстала пасівельных год у маладосць глядзіш бездапаможна.* (С. Давідовіч)

Палазы гадоў. *Гады рыпяць. Палазы гадоў не спяць. Да бацькоўскага парога птушкі памяці ляцяць.* (Н. Загорская)

Памінкі 'канец, завяршэнне пэўнай пары года, каляндарнага месяца'. *Па жніўню справіўшы памінкі, Запрэгішы раніцы вазок, Махае верасень галінкай На "лета бабіна" знак.* (В. Гарановіч) *Сёння восень прыйшла. На памінкі вясны.* (У. Гайдук)

Папялішча ‘тое, што прайшло, адбылося’. *Я не хачу, каб стаў ты [дом] папялішчам Маіх надзей, маіх усмешак і пяшчот.* (К. Камейша) *На папялішчы каханья знікнуць былыя мары.* (І. Хадарэнка) *Стаю адзін над папялішчам Не мною спаленых надзей.* (В. Стрыжак) *Той гамонкі папялішча На стале яшчэ дыміць.* (К. Камейша) *На папялішчы забітых мараў дарэмна ладзіць сваё гняздо.* (Л. Пранчак)

Паром сталасці. *Змоўк ракетны гром, Згубіўся ў хмарах белых, А сталасці паром Другі чакае бераг.* (Р. Барадулін)

Перавяслы год. *Колюцца з калосся аржанага Перавяслы прашумелых год.* (У. Паўлаў)

Пергамент дзён. *Былое. Змарнаваных дзён пергамент жаўцее ў крылах ветрака.* (Р. Барадулін)

Плыты жыцця. *Гады — плыты Жыцця ракі У крыгаход і навальніцу.* (В. Гарановіч)

Поўсьць часу. *На ім [тэлефоне] сівая часу поўсьць, А ні хвіліны не маўчыць.* (М. Лужанін)

Прадвесне ‘пачатак чаго-небудзь’. *Дваццаты век займаўся над Расіяй Прадвеснем грозным будучых баёў.* (А. Звонак) *Прадвесне дваццатага года, юнацтва трывожныя дні.* (М. Хведаровіч) *Недзе на прадвесні сорак трэцяга года пачалася блакада.* (Я. Лецка) *Там радасці кожнай прадвесне, Там кожная сцежка знаёма, Званчэй мая родная песня.* (М. Губернатараў) *Недзе з лесу прыплыў першы подых свежасці, прадвесня світанья.* (П. Пестрак)

Празіва дзён. *Дзён сівое празіва Ніткаю суроваю На сцяжыну прадзеда Памяць выкіроўвае.* (Р. Барадулін)

Прадонне часу. *Але ў прадонні часу знікла ўсё.* (В. Зуёнак)

Прас вякоў. *Ні усмешак, ні плачу, ні слоў. Толькі вецер над сценамі вые. Сцены гэтыя — лёсы людскія, Спрасаваныя прасам вякоў.* (Л. Дайнека)

Прысак. *На прыску дня аднойчы пабрыду, Пад прыскам дня вугольчыкі знайду.* (Г. Самойлава) *Развеены зорны прысак Перажытага і дарэмнага.* (В. Вярба) *Вядзе цябе лёс — Далёка да Вечнасці прыску.* (Я. Хвалей)

Прыщемак вякоў. *Ізноў няўтульнасць у прыродзе У шэрым прыщемку вякоў.* (І. Гаравая)

Пялёстак ‘пэўны перыяд жыцця чалавека (звычайна, дзень)’. *Дні мае — пялёсткі пажоўклыя.* (С. Дзяргай) *Даўно апалі белыя пялёсткі Маёй студэнцкай першае вясны.* (У. Верамейчык)

Раздарожжа вякоў. *Грымотных вякоў раздарожжа, Мязя небыцця і быцця... З нас кожны часовы прахожы На дрогкай дарозе жыцця.* (З. Марозаў)

Ранак ‘пачатак чаго-небудзь’. *Так, гэта быў ранак паэта, усмешліва-ясны, светлы досвітак яго паэзіі.* (М. Арочка) *У кожнага ў жыцці свой ранак, Калі мы ўпершыню змаглі Праз халадок раллі ўзаранай Адчуць цяпло сваёй зямлі.* (У. Гетманчук)

Раніца ‘пачатак чаго-небудзь’. *Я даўно ўжо раніцу праехаў, Астравы свае адсмуткаваў.* (Б. Давідзюк) *У сваіх першых вершах Адам Бабарэка вітаў раніцу новага жыцця.* (У. Конан) *Жыцця светлага ты раніца!* (Я. Колас)

Рошчына ‘пачынанне чаго-небудзь’. *Колькі, кажучы спрошчана, Стаўлена рошчыны, Колькі страчана пошукаў, Зроблена прочыркаў.* (М. Лужанін) *Маладыя! Зайздросчу вам, Вы страчаеце золак, З беларускае рошчыны Вашы думкі і голас.* (М. Лужанін)

Ружанец гадоў. *Да скону дзён благаслаўляць гатоў Сустрэчу на шматлюднай магістралі, Калі мы ў памяці перабіралі Ружанец школьных сонечных гадоў.* (У. Скарынкін) *Хоць гадоў ружанцы перабраны, Азірнуся здзіўлена назад.* (Ю. Голуб)

Саставы веку. *Веку мчацца саставы на крутой каляі.* (В. Гардзей)

Сетка гадоў. *Праз густую сетку пражытых гадоў дзіцячая памяць выразна захавала той час, калі мы жылі яшчэ ў нашай старой хаце.* (М. Хведаровіч)

Сіта вечнасці. *Маўчыш і маўчыш. І ўздыхаеш смялей. О першае слова! Нібыта Хвіліны праз вечнасці сіта Прасейваюцца памалей.* (Х. Чэрня)

Скарынка гадоў. *А час грызе, грызе гадоў скарынку — І мізарнее з кожным днём запас.* (В. Зуёнак)

Снягі гадоў. *Так сэрца, падуладнае табе, Снягі гадоў ніколі не змароззяць.* (У. Лісіцын)

Стужка стагоддзя. *Імчыцца вар’яцкая стужка стагоддзя І нас у самотныя хвалі нясе.* (І. Пракаповіч)

Сувой дзён. *Танчэе дзён маіх сувой, Адмеран шлях вышэйшай меркай.* (А. Пісьмянкоў) *А дзён маіх змянішаецца сувой, ды чым іх менш, тым больш мой дух клопатны.* (А. Лойка)

Сцяна даўнасці. *Знікаюць халодныя цені, адсоўваецца ўдалячынь суровая сцяна даўнасці.* (Р. Мурашка)

Табун гадоў. *Праляцеў гадоў табун, Па душы працюкаў.* (В. Стрыжак)

Тайм ‘год навучання ў школе’. *Скончыў Мікола шосты клас, вясёлы прыйшоў на работу. Віншуў, маўляў, брыгадзёр, — адзін тайм выстаяў.* (В. Мыслівец)

Тлен часу. *Як злы праклён праз пяць кален, Праз небыццё, праз часу тлен, — Гарыць на скронях сівізна Ва ўсіх адна: вайна.* (В. Зуёнак)

Топка гадоў. Вясёлыя, светлыя словы згараюць у **топцы гадоў**. (В. Гардзеі)

Тоўшча часу. Люблю грамы́ — журбу дарог сваіх. Праз **тоўшчу часу** спеўна чую ў іх Дакор матулі на яе парозе. (В. Ракаў) **Браты мае** — байцы і камандзіра, — Праз **тоўшчу год** я чую вашу кроў. (С. Гаўрусёў)

Цягнік гадоў. Прайшоў **цягнік гадоў**. (В. Жуковіч) **Цягнік гадоў** у тунель забыцця, Як трус у папчу ўдава, нырае. (Р. Барадулін) **Аж шыбамі** звоньваюць яны [вокны], **Калі грыміць гадоў цягнік таварны**. (К. Камейша) **Спыні зялёных год** маіх **цягнік**, Хацеў бы я ў **маленстве прыпыніцца**. (У. Лісіцын)

Час раздарожжа. Алесь адчуў сябе старэйшым. **Больш таго** — адчуў, што страшны, халодны **час раздарожжа** закончыўся, можна хоць штосьці рабіць, хоць за штосьці ўчапіцца. (Я. Брыль)

Шалі часу. На подзвіг, а не танняя заробкі Ішоў зямляк наш, кнігі кладучы **На шалі часу**, нібы самародкі, З пластоў глыбокіх **вымытыя працай**. (А. Куляшоў)

Шкло часу. Аконы вадой заліло, І сцімана сочаць нябёсы, Чые тут праглянуцца лёсы **Праз часу туманнае шкло?** (С. Гаўрусёў)

Экспрэс гадоў. Ляціць у свет **Экспрэс гадоў жывы**. (К. Кірэенка)

Яблыні веку. Даспяваюць плады **На адпушчанай кожнаму яблыні веку**. (М. Маляўка)